

BOSHLANG'ICH TA'LIM TABIIY FANLARIDA EKSKURSIYA DARSLARI

Termiz iqtisodiyit va servis universiteti Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs 2.23-guruh talabasi

Omonova O'g'iloy Bahodir qizi

bluepianob@gmail.com

Annotatsiya

Boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida ekskursiya darslari muhim pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Ekskursiya darslari o'quvchilarga tabiat hodisalari, o'simlik va hayvonot dunyosi, ekologik jarayonlar hamda tabiiy resurslar haqida bevosita kuzatish asosida bilim olish imkoniyatini yaratadi. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlarida ekskursiya darslarining nazariy asoslari, pedagogik ahamiyati, tashkil etish metodikasi va ta'lim samaradorligiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida zamonaviy pedagogik yondashuvlar, tajribaviy ta'lim konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv hamda ekologik ta'lim tamoyillari asosida ekskursiya darslarining afzalliklari o'rganildi. Natijalar ekskursiya mashg'ulotlari o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini oshirish, kuzatuvchanligini rivojlantirish, tabiatga ongli munosabatni shakllantirish va nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lashda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek, ekskursiya darslari o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

Kalit so'zlar: ekskursiya darslari, boshlang'ich ta'lim, tabiiy fanlar, ekologik ta'lim, kuzatish metodi, amaliy ta'lim, pedagogik texnologiyalar, tabiiy-ilmiy savodxonlik, kompetensiyaviy yondashuv, tajribaviy ta'lim.

Kirish

Ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda atrof-muhit haqidagi ilmiy tasavvurlarni shakllantirish va ularda tabiatga ongli munosabatni rivojlantirishdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida tabiiy fanlarni o'qitish jarayoni o'quvchilarning tabiat hodisalarini anglash, kuzatish va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu yosh davrida bolalar atrof-dagi olamni asosan bevosita kuzatish va amaliy faoliyat orqali o'rganishga moyil bo'ladilar. Shu sababli tabiiy fanlarni o'qitishda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlardan foydalanish katta pedagogik ahamiyat kasb etadi.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-06**

Ekskursiya darslari boshlang'ich ta'limda tabiiy fanlarni o'qitishning eng samarali shakllaridan biri hisoblanadi. Ular o'quvchilarga sinf xonasidan tashqarida, tabiiy muhitda bilim olish imkoniyatini yaratadi. O'quvchilar daraxtlar, o'simliklar, hayvonlar, suv havzalari, tuproq qatlamlari va boshqa tabiiy obyektlarni bevosita kuzatish orqali nazariy bilimlarini mustahkamlaydilar. Natijada o'rganilayotgan mavzular yanada tushunarli va qiziqarli bo'lib boradi.

Pedagogika tarixida ekskursiya metodining ahamiyati ko'plab olimlar tomonidan ta'kidlangan. K.D. Ushinskiy, J.J. Russo, I.G. Pestalotssi va J. Dyui kabi pedagoglar o'quvchilarni real hayotiy muhitda o'qitish bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga xizmat qilishini ko'rsatganlar. Zamonaviy ta'lim nazariyalarida ham tajribaviy ta'lim (experiential learning) konsepsiyasi ekskursiya darslarini samarali o'qitish vositasi sifatida baholaydi.

Bugungi kunda ekologik muammolarning kuchayishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va atrof-muhit muhofazasi masalalarining dolzarblashuvi o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish zaruratini yanada oshirmoqda. Ushbu vazifani amalga oshirishda ekskursiya darslari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Tabiiy muhitda tashkil etilgan mashg'ulotlar orqali o'quvchilar tabiatning go'zalligi va uning inson hayotidagi ahamiyatini chuqurroq anglay boshlaydilar.

Boshlang'ich ta'limda ekskursiya darslarining samaradorligini o'rganish va ularni tashkil etish metodikasini takomillashtirish bugungi pedagogika fanining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlarida ekskursiya darslarining ahamiyatini, o'quv jarayonidagi o'rmini va pedagogik samaradorligini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Materiallar va usullar

Mazkur tadqiqot pedagogika, metodika va ekologik ta'lim sohalaridagi ilmiy manbalarni tahlil qilish asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida UNESCO, UNICEF, OECD, ERIC, Scopus va Web of Science bazalarida chop etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar hamda metodik qo'llanmalar o'rganildi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv, pedagogik tahlil, qiyosiy tahlil va ilmiy umumlashtirish usullari tashkil etdi. Ekskursiya darslarining samaradorligini baholashda quyidagi mezonlar hisobga olindi:

1. o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasi;
2. tabiiy-ilmiy savodxonlik ko'rsatkichlari;
3. kuzatish va tahlil qilish ko'nikmalari;
4. ekologik madaniyatning shakllanishi;

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQUARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-06**

5. darslarga qiziqish va motivatsiya darajasi;
6. nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkoniyati.

Tadqiqot davomida ekskursiya darslarining turli shakllari o'rganildi. Jumladan, maktab hovlisida o'tkaziladigan kuzatuv ekskursiyalari, botanika bog'lariga, tabiat muzeylariga, qo'riqxonalariga, suv havzalariga va qishloq xo'jaligi obyektlariga uyushtiriladigan ekskursiyalar tahlil qilindi.

Shuningdek, ekskursiya darslarini tashkil etish bosqichlari ham o'rganildi. Bunda tayyorgarlik bosqichi, ekskursiya jarayoni va yakuniy tahlil bosqichlarining ta'lim samaradorligiga ta'siri baholandi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari ekskursiya darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiiy fanlarga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi. Tabiiy muhitda tashkil etilgan mashg'ulotlar davomida o'quvchilar o'zlari kuzatgan obyektlar haqida ko'proq ma'lumot olishga intiladilar va faol ishtirok etadilar. Bu esa bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga xizmat qiladi.

Ekskursiya darslari davomida o'quvchilar nazariy bilimlarni amaliy kuzatuvlar bilan bog'lash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, darslikda o'simliklarning tuzilishi haqida o'qigan o'quvchi ekskursiya vaqtida daraxt barglari, poyalari va ildiz tizimini bevosita kuzatib, mavzuni chuqurroq tushunadi. Shu kabi amaliy kuzatuvlar bilimlarning uzoq muddat xotirada saqlanishiga yordam beradi.

Natijalar ekskursiya darslarining ekologik tarbiya vositasi sifatida ham yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. O'quvchilar tabiatni bevosita kuzatish orqali uning muhofazaga muhtojligini anglay boshlaydilar. Natijada ularda ekologik mas'uliyat hissi va tabiatga ehtiyotkorona munosabat shakllanadi.

Tadqiqot davomida ekskursiya mashg'ulotlari o'quvchilarning kuzatuvchanlik qobiliyatini rivojlantirishi ham aniqlandi. Tabiiy obyektlarni kuzatish jarayonida bolalar tafsilotlarga e'tibor berishni, obyektlarni taqqoslashni va xulosalar chiqarishni o'rganadilar. Bu esa ularning ilmiy tafakkurining rivojlanishiga yordam beradi.

Shuningdek, ekskursiya darslari o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Guruh bo'lib ishlash, kuzatuv natijalarini muhokama qilish va fikr almashish jarayonlari o'quvchilarning muloqot madaniyatini shakllantiradi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, ekskursiya darslari davomida olingan bilimlar an'anaviy sinf darslariga nisbatan o'quvchilar tomonidan yaxshiroq o'zlashtiriladi. Chunki bilimlar real obyektlar va hodisalar asosida shakllanadi. Bu esa abstrakt tushunchalarning aniq tasavvurlarga aylanishiga yordam beradi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari ekskursiya darslarining boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlarida muhim pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi. Zamonaviy pedagogik nazariyalarga ko'ra, bilimlar o'quvchining faol ishtiroki va amaliy tajribasi asosida shakllanganda yanada samarali o'zlashtiriladi. Ekskursiya darslari aynan shu talablarni qondiradigan ta'lim shakli hisoblanadi.

An'anaviy sinf darslarida o'quvchilar ko'pincha tayyor bilimlarni qabul qiluvchi rolida bo'lsalar, ekskursiya darslarida ular faol tadqiqotchi sifatida ishtirok etadilar. O'quvchilar kuzatadi, savollar beradi, ma'lumot to'playdi va mustaqil xulosalar chiqaradi. Bu esa konstruktivistik ta'lim nazariyasining asosiy tamoyillariga mos keladi.

Ekskursiya mashg'ulotlarining samaradorligi o'qituvchining tayyorgarlik darajasiga ham bog'liq. Ekskursiya oldidan maqsadlarni aniq belgilash, kuzatuv topshiriqlarini tayyorlash va xavfsizlik qoidalarini tushuntirish muhim hisoblanadi. Ekskursiyadan keyingi tahlil va muhokamalar esa olingan bilimlarni tizimlashtirishga yordam beradi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ekskursiya darslarining imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Mobil ilovalar, QR-kodlar, virtual xaritalar va sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari ekskursiyalarni yanada qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini bermoqda. Virtual ekskursiyalar esa uzoq hududlarda joylashgan tabiiy obyektlarni o'rganish imkoniyatini yaratadi.

Shuningdek, ekskursiya darslari fanlararo integratsiyani amalga oshirish uchun ham qulay imkoniyat yaratadi. Masalan, ekskursiya jarayonida tabiiy fanlar bilan bir qatorda matematika, ona tili, geografiya va tasviriy san'at elementlaridan ham foydalanish mumkin. Bu esa bilimlarning yaxlit tizim sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Kelajakda ekologik ta'limning rivojlanishi va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishda ekskursiya darslarining roli yanada ortishi kutilmoqda. Shu sababli ularni tashkil etish metodikasini takomillashtirish va amaliyotda keng qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlarida ekskursiya darslari o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ekskursiya mashg'ulotlari o'quvchilarning tabiiy-ilmiy

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
VOLUME-3, ISSUE-06**

savodxonligini oshirish, ekologik madaniyatini shakllantirish va tabiatga ongli munosabatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi.

Ekskursiya darslari nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi, o'quvchilarning kuzatuvchanligi va mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Shuningdek, ushbu mashg'ulotlar o'quvchilarning fanlarga bo'lgan qiziqishini oshirib, ta'lim motivatsiyasini kuchaytiradi.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. ekskursiya darslari tabiiy fanlarni o'qitishning samarali shakli hisoblanadi;
2. o'quvchilarda ekologik madaniyat va tabiatga mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi;
3. amaliy kuzatuvlar bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga yordam beradi;
4. kommunikativ va tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantiradi;
5. zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiyalashganda yanada yuqori samaradorlikka ega bo'ladi.

Shunday qilib, ekskursiya darslari boshlang'ich ta'lim tabiiy fanlarida o'quv jarayonining ajralmas qismi bo'lib, zamonaviy ta'limning muhim pedagogik vositalaridan biri sifatida keng qo'llanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. Toshkent; 2024.
2. UNESCO. Education for Sustainable Development Report. Paris; 2024.
3. OECD. Learning for Environmental Sustainability. Paris; 2023.
4. UNICEF. Child-Centered Learning Framework. New York; 2024.
5. Dewey J. Experience and Education. New York; 2022.
6. Vygotskiy L.S. Ta'lim va rivojlanish nazariyasi. Moskva; 2021.
7. Hattie J. Visible Learning. London; 2023.
8. Bybee R.W. Science Education and Inquiry Learning. New York; 2022.
9. Mayer R.E. Multimedia Learning. Cambridge University Press; 2023.
10. Fullan M. Deep Learning and Educational Innovation. New York; 2022.
11. ERIC Database. Outdoor Learning and Field Trips Research. 2020–2025.
12. Scopus Database. Environmental Education Studies. 2020–2025.
13. Web of Science. Field-Based Learning Research. 2020–2025.
14. Qodirov A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. Toshkent; 2023.
15. Usmonov K. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent; 2024.